

Azad tərbiyə haqqında düşüncələr

Dövlətimiz ictimai-siyasi, mədəni-sosial həyatın, təhsil sisteminin qloballaşdığı, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının rolunun artdığı, rəqabətin gücləndiyi müasir şəraitdə hər bir şəxsin istedad və qabiliyyətinə, o cümlədən tərbiyəsinə xüsusi diqqət və əhəmiyyət verir. Zəruri təhsil səviyyəsinə, bacarıqlara önəm verərək elə şəxslər formalaşdırmaq məqsədini qarşıya qoyur ki, onlar müstəqil qərarlar verə bilsin, ölkəmizdə və xaricdə baş verən problemləri başa düşərək düzgün qiymətləndirsinlər. Həmçinin, elə gənc nəsil tərbiyə etmək lazımdır ki, onlar rəqabətəqabil olmaqla yanaşı, sağlam həyat tərzinə, müstəqil mövqeli olmaq keyfiyyətlərinə malik olsunlar.

Tərbiyəetmənin qarşısında duran mühüm vəzifə ahəngdar inkişaf etmiş şəxsiyyət yetişdirməkdir. Belə şəxs elmi dünyagörüşünə yiyələnməklə yanaşı, həm də cəmiyyətin müəyyən etdiyi əxlaqi-etik davranış normalarına malik olmalı, insanlara tolerant yanaşmalı, ünsiyyətçil olmalıdır. Deməli, gənc nəslin formalaşmasında, inkişafında tərbiyə mühüm amildir.

Müasir zamanda mühit tərbiyəetmə amilinə çevrilmişdir. Mühit dəyişdikcə tərbiyənin məzmunu da dəyişir.

İngilis filosofu Spenser qeyd edirdi ki,

Sədrəddin BƏDİYEV,
ADPU-nun Şəki
filialının kafedra müdiri, dosent

uşaqlar mövcud şəraitə uyğun tərbiyə edilməlidirlər.

Psixoloji dərsləklərdə göstərilir ki, məktəbli şəxsiyyətinin formalaşması sosial mühitdən asılıdır. Ətraf mühit, xarici təsirlər şagird şəxsiyyətinə birbaşa deyil, dolayısı ilə təsir edir. Şəxsiyyətin formalaşdırılması prosesini elə təşkil etmək lazımdır ki, onun şəxsi istəyi ilə sosial tələblər üst-üstə düşsün.

XVIII əsrdə yaşamış fransız mütəfəkkiri J.J.Russo yazırdı: “Uşaqların düzgün tərbiyələndirilməsi üçün ilk növbədə cəmiyyəti (yəni, mühiti) dəyişmək lazımdır. Əks halda tərbiyə işində sizi yalnız uğursuzluq gözləyəcəkdir. Uşağınızı xoşbəxt görmək üçün siz ona çoxsaylı qaydalar təlqin edirsiniz. Şübhəsiz ki, onların çoxu müdrik fikirlərdir, amma onlara istinad etməklə

uğur qazanmaq mümkün deyildir”.

Uşaqların tərbiyəsində əsas yerlərdən birini ailə mühiti tutur. Ailə uşaqların düzgün tərbiyəsinin bünövrəsidir. Ata və ana arasındakı xoş münasibət, xoş ünsiyyət, bir-birini başa düşərək fəaliyyət göstərmələri, həmçinin bir-birinə inamın, etibarın, başlıcası isə məhəbbətin olması qeyri-ixtiyari şəkildə bu ailədə böyüyən uşaqlara sirayət edir. Uşağın ata və anaya, bacı və qardaşına olan xoş münasibəti, ünsiyyətdə olduğu digər insanlara, o cümlədən cəmiyyətə yönəlir. İ.İ.Russo demişken belə halda uşağa göstəriş vermək, tələb etmək, davranış qaydalarını öyrətməyə ehtiyac qalmır. Yaxşı təşkil edilən mühit uşağa canlı, əyani nümunə olur. Uşağın istəyinə, tələbatına uyğun formalaşan belə tərbiyəyə J.J.Russo azad tərbiyə demişdir.

Deməli, azad tərbiyə, başqalarına xoş ünsiyyət ailədən başlayır.

Müasir zamanda motiv tərbiyə işində də vacib ünsür kimi göstərməlidir. Cəmiyyət tərəfindən qəbul edilən davranış formalarına, ünsiyyətə, əməyə, təlim sahəsində fəaliyyətə, incəsənətə, təbiətə, milli adət və ənənələrimizə uşaqlarda motiv yaratmaq ailədən başlamalı, inkişaf etdirilməlidir.

İnkişaf və tərəqqi müasir dövrün atributudur. İndi məktəbliləri, cəmiyyətin digər üzvlərini, valideynləri telefon, kompüter, internetə təsəvvür etmək çətindir. Ailələrin çoxunda ata və ana, hətta baba və nənə boş vaxtlarında mobil telefonlardan, kompüterdən istifadə edirlər. Belə ailələrdə olan uşaqlara telefon və digər informasiya vasitələrindən istifadə etməyi necə qadağan etmək olar? Axı ailədəki böyüklər uşaqlar üçün canlı “nümunədir”. Qeyd edilən informasiya vasitələrinin uşaqların tərbiyəsinə

təsiri sözsüzdür. Bu vasitələrin uşaqlar üçün həm əhəmiyyətli, həm də zərərli cəhətləri vardır. Müasir uşaqların maraq dairəsi- motivləri əsasən qeyd edilən vasitələrdədir. Uşaqların “azad” tərbiyəsi dedikdə, informasiya vasitələrinin təsiri altında tərbiyəsi kimi başa düşülməlidir. Artıq valideyn, ictimaiyyət tərbiyəyə aid “planın” ikinci yerinə sıxışdırılır. Nə etməli?

Ailədə böyüklər də, uşaqlar da rejim əsasında fəaliyyət göstərməlidirlər. Qəbul edilən rejimdə telefondan və ya kompüterdən istifadə etmə vaxtı (məsələn, 1 saat) konkret göstərməlidir. İstifadə vaxtı və müddəti uşaqda adət halına salınmalıdır. Əks halda, uşağın diqqəti və marağı ev tapşırıqlarının yerinə yetirilməsinə yox, nə vaxt telefondan, kompüterdən istifadə edilməyə icazə veriləcəyinə yönələcəkdir.

Pedaqoji ədəbiyyatlarda göstəriləni kimi, məktəbəqədər yaşlı və ibtidai sinifdə oxuyan uşaqların tərbiyəsində mühit əsas amildir. Göstərilən yaşdakı uşaqlar ailədə, ictimaiyyət içərisində olarkən böyüklərin davranışını, ünsiyyətini yamsılamağa çalışırlar. Deməli, bu mərhələdə nümunə uşaqların tərbiyəsində əsas vasitədir. Buna görə də yaşlılar öz hərəkətlərinə, danışığına, ünsiyyətlərinə xüsusi diqqət yetirməlidirlər.

Daha yuxarı yaşlı uşaqların tərbiyəsinə başqa cür yanaşmaq lazımdır. Çünki belə yaşda olan uşaqlar özlərini yaşlılar kimi sərbəst aparmaq istəyirlər. Yaşlılar-valideynlər, müəllimlər, tərbiyəçilər, ictimaiyyət nümayəndələri bu yaşda olan uşaqların şərəf və ləyaqətinə hörmətlə yanaşmalı, onları olduğu kimi qəbul etməli, onlara inanmalı, etibar etməlidirlər.

Yuxarı yaşlı uşaqlara şəxsiyyət kimi yetişməsi də onların tərbiyəsində müəyyən rol oynayır. Yaşlılar böyük yaşlı (12-17 yaş) uşaqlarla ünsiyyəti zamanı onlara etibar etməlidirlər.

Yeniyyətlik və ilk gənclik illərində olan məktəblilərə öz “mən”ini formalaşdırmaq imkanının və şəraitinin yaradılması da azad tərbiyənin formalaşdırılmasının vasitələrindən biridir.

“Mən” mənlilik şüuru ilə sıx bağlı olan anlayışdır.

Mənlilik şüuru uşağın özünü şəxsiyyət kimi tanıması və dərk etməsi prosesidir. “Mənlilik şüuru”nda şüurun bütün xüsusiyyətləri uşağın “məni” vasitəsilə ifadə olunur və şəxsiyyətləşməyə stimül verir.

“Mənlilik” şüuru uşağın özünün tələbat və qabiliyyətlərinə, davranış və fəaliyyət motivlərinə şüurlu münasibəti deməkdir. Bu halda yeniyyət və ya gənc:

- Özünü bütün ətraf aləmdən, yəni “mən”ini “qeyri-mən”dən ayırır;
- Özünün fiziki, psixi və “mən” keyfiyyətlərini qiymətləndirir və dərk edir;
- Həyatının bütün cəhətlərinə şüurlu münasibət bəsləməyə başlayır.

“Mənlilik” şüuru sözün əsl mənasında yeniyyətlik və gənclik yaşlarında formalaşsa da onun əsası əvvəlki yaş dövrlərində qoyulur. Yeniyyət və gənclik yaş dövrlərində mənlilik şüurunun formalaşdırılmasını “azad tərbiyə” kimi səciyyələndirmək olar. Pedaqoji və psixoloji ədəbiyyatlarda uşaqların tərbiyəsində rol oynayan amillər kimi mühit, irsiyyət, tərbiyə göstərilir.

Uşaqları tərbiyə etməkdə J.J.Russonun əksinə çıxış edən ingilis filosofu Con Lokk “Tərbiyə haqqında fikirlər” əsərində yazırdı: “İnsanın xarakterini axar çaya, tərbi-

yəni isə bəndlərə bənzətmək olar. Bəndlər çayın axın sürətini, istiqamətini dəyişdiyi kimi tərbiyənin gücü ilə insanın (uşağın) xarakterini dəyişmək olar. Qeyd edirdi ki, yaxşı və pis insanların onda doqquzu tərbiyə sayəsində belə olmuşdur”.

D.Didro tərbiyəni çox şey, Sen Simon isə tərbiyəni hər şey adlandırırdı. Tərbiyənin düzgün təşkili üçün müxtəlif prinsiplər, metodlar işlənmiş, hal-hazırda bunlardan geniş şəkildə istifadə olunur. Göstərilən prinsip və metodlarda da azad tərbiyə istiqamətdə fikirlər vardır.

Tərbiyə prinsipləri tərbiyəni tələblərə uyğun şəkildə aparmaq üçün tərbiyədənin əldə rəhbərlik kimi tutduğu ideyalardır. Tərbiyə prinsipləri tərbiyə prosesinin istiqamətini, məzmununu müəyyən etməkdə tərbiyədənə yol göstərir.

Çox saylı prinsiplər içərisində azad tərbiyəyə yardımçı olacaq prinsiplər də vardır:

- Tərbiyədə məqsədin olması;
- Uşaq şəxsiyyətinə hörmət;
- Nəzakətlik - kimi prinsiplər belələrindəndir.

İndiki zamanda istifadə edilən tərbiyə metodlarından inandırmanın vasitəsi kimi göstərilən nümunəni və tərbiyədə xüsusi situasiyalardan istifadə metodlarını da uşaqların azad tərbiyəsində rol oynayacaq metodlar kimi göstərmək olar. Xüsusi situasiya metodu dedikdə, əsən, müxtəlif xarakterli yarışlar nəzərdə tutulur.

Müxtəlif xarakterli və məzmunlu yarışlarda iştirak edən uşaqda gözə çarpmadan, özü də hiss etmədən müsbət davranış və ya ünsiyyət vasitələri həyatına daxil olur, onda olan mənfi xüsusiyyətləri aradan qaldırır.

Yuxarıda göstərilən müxtəlif mənbələrdən alınmış azad tərbiyə haqqında ideyalara istinad etsək belə tərbiyəni

stimullaşdıran yollar kimi aşağıdakıları göstərmək olar:

- Uşaqların azad tərbiyəsini ailədən-valideynlərdən, ailəyə yaxın olan qohumlardan götürülmüş nümunələrə istinadən formalaşdırmaq;

- Uşaqların tərbiyəsini insanların davranışına, ünsiyyətinə, məqsədəuyğun fəaliyyətinə istiqamətləndirmək;

- Telefon, kompüter, digər informasiya vasitələrindən məqsədəuyğun və rejim əsasında istifadə etmələrinə nail olmaq;

- Uşağa şəxsiyyət kimi yanaşmaq;

- Uşağa hörmət, inam, etibar etmək;

- Uşağı olduğu kimi qəbul etmək, onun fikirlərinə dəyər vermək;

- Uşağa nikbin yanaşmaq;

- Uşaqların tərbiyəsində nümunə, müzakirə, disput kimi metodlardan, o cümlədən xüsusi situasiyalar metodundan istifadə etmək;

- Yeniyetmə və gənclik mərhələsində olan şagirdlərin öz "mən"ini tanıması üçün şərait yaratmaq.

Tərbiyə də təhsil kimi qloballaşmaqdadır. Bəs, milli tərbiyəmiz?

Sosial həyatımızda olan inkişafa istinad etsək, deyə bilərik ki, azad tərbiyə artıq evlərimizin astanasındadır.